

Др Ђорђе БОРОЗАН

ЦРНА ГОРА И АЛБАНЦИ У ИСТОЧНОЈ КРИЗИ

Црногорско-турске супротности пред *источну кризу* и ратна збивања од 1875. до 1878. године продубили су црногорско-албанске антагонизме и порушили везе оних сјеверноалбанских племена чији су прваци настојали да се у новоствореним условима за сваки случај обезбиједи сарадњом са Црном Гором. У току овог црногорско-турског рата Албанци су доведени у позицију потпуног војног ангажовања и жртвовања за одбрану територијалног интегритета Османског Царства. Тиме су стали на пут напорима Црне Горе да се врати на своја средњевјековна државна упоришта у простору Зете, Приморја и сјеверне Албаније. Одбраном простора запосједнутих током вишевјековне турске окупације, Албанци су у вријеме ове кризе показали да се у њиховим рукама налази кључ за одбрану Османског Царства у скадарском и косовском вилајету.

I

С почетка седамдесетих година XIX вијека и учестали инциденти у пограничним подручјима дуж црногорско-турске границе слутили су скоре сукобе све већих размјера. Од 1871. на Цетињу су видовданске, петровданске и тројчинданске народне свечаности, и тек покренути лист "Црногорац", коришћени за манифестовање националноослободилачких осјећања у циљу скорог ослобађања сународника од турског ропства. Од ове године Црна Гора је на војном и административно-управном плану прерасла из традиционалног "војног логора" у државу која се припремала за ослободилачку мисију по цијену рата с Турском. Наиме, све јачом агитацијом за ослобађање обесправљеног хришћанског становништва у свом окружењу: Херцеговини, Старој Србији и просторима сјеверне Албаније, Црна Гора се јасно експонирала у ширењу антитурских расположења. Стога су све чешће на савјет са књазом Николом стизали главари и прваци "од Херцеговине, од Старе Србије и Арбаније, који су долазили да искажу несносно стање тамошњег народа и да питају, је ли дошла ура од устанка?"¹

¹ Никола I Петровић Његош, *Аутобиографија - Мемоари - Путописи* (у даљем тексту *Мемоари*), Цетиње 1959, стр. 106.

Оваква очекивања књаз Никола је каналисао смјером који је одговарао његовом схватању сталног дозирања ратоборних расположења. Реорганизацијом и наоружањем војске наставио је да распаљује национални и ослободилачки занос који је у народу био спласнуо послје неостварених планова и очекивања, одласком са политичке сцене кнеза Михаила Обреновића 1868. Упорношћу која је плијенила и изнова будила наде на отпор и заједничку међубалканску сарадњу, црногорски књаз је процијенио да се питање народног ослобођења не може одлагати чекањем "да се владоци и владе балканских држава претходно сложе за заједнички рад", већ да треба ићи у сусрет догађајима и "стварати прилике" пред којима појединачни интереси неће моћи бити разлог за калкулисање.²

Сматрао је да од великих сила не треба очекивати да узму у рјешавање ово питање, нарочито не онако како би одговарало интересима Црне Горе и Србије. Њихов однос од времена Париског мира 1856, као и у вези с питањем разграничења Црне Горе са Турском 1859, увјерио га је да ће руковођење сопственим интересима бити увијек старије од истицања потребе да Турска влада реформама учини подношљивим живот својих хришћанских поданика. Већ препознатљива склоност великих сила да дјелове Турског Царства у Европи предодређују међусобним интересима, сузбијала је и онемогућавала сарадњу међу балканским народима који су у годинама великих европских превирања, током борбе за уједињење Њемачке и Италије, настојали да и сами створе алијансу за отпор и подјелу балканске Турске.

Полазећи од таквих увјерења, књаз Никола је сматрао да Црна Гора и Србија морају упорно стварати климу за "општи покрет" националног ослобађања својих сународника у Босни и Херцеговини, Старој Србији и Албанији. Ову његову намјеру снажно су подржавали оновремени листови "Црногорац" и новосадска "Застава".

Међу утицајним првацима који су долазили на Цетиње ради договора и споразума са књазом био је и првак племена Мирдита, капетан Кола, брат Пренк Биб Доде, чијег су сина турске власти држале у заточеништву у Цариграду. Остављајући свог сина на Цетињу "да буде јемац заједнице Мирдита с Црном Гором", капетан Кола је обнављао сарадњу коју је његов брат Пренк Биб Доде започео договорима са Петром II Петровићем Његошем још 1849. године.³

Од побуне у Краснићима против турске власти у априлу 1871. године, везе првака овог племена Шаћир-аге и Бајрам-аге са књазом Николом ојачале су сарадњу са овим сјеверноалбанским племеном. У Скадру се од ових веза с разлогом страховало. Стога је и хапшење поменутих првака Краснића на повратку из Цетиња изазвало негодовање и ширење побуне и код осталих сусједних сјеверноалбанских племена, те је због тога дошло до покретања турске војске ради гушења овог от-

² *Мемоари*, стр. 106, 107.

³ Исто.

пора, иза којег је, по мишљењу турске владе, стајала Црна Гора. Управо такав став турске владе дао је могућност књазу Николи да посебном представком затражи пуштање ухапшених првака, напомињући да би околност што су ухапшени на повратку из Црне Горе могла бити разлог ширења сукоба на црногорско-турској граници. Разлози које је навео и руско посредовање довели су до ослобађања краснићких првака од стране владе у Цариграду. Оваквим посредовањем књаз Никола је заправо подстицао све дубљи антагонизам сјеверноалбанских племена према турским властима у Скадру. Што се Краснића тиче, тиме је обезбиједио њихову приврженост Црној Гори.⁴

Уочавајући црногорске намјере да све инциденте и побуне по рубним подручјима уз границу усмјерава ка ширењу отпора, у Скадру су турске власти сматрале да би, поред утврђења и караула дуж границе с Црном Гором, ваљало појачати пријетње уписивањем околног муслиманског становништва у редовну турску војску (низам).

Међу онима који су се успротивили оваквој намјери скадарског мушира били су и Малисори. Нова посјета њихових првака Цетињу потврдила је намјеру и раније дата обећања да ће остати у везама са Црном Гором.⁵ Књаз Никола им је савјетовао исто што и Краснићима: да избјегавају сукобе са турском војском, да чувају своју племенску самоуправу и избјегавају уписивање у низам. У том циљу послати су им повјереници да их подстичу и подрже у очекивању заједничког отпора.

Да би сузбила ширење побуне и онемогућила даље уплитање Црне Горе, турска влада је упутила из Цариграда Мехмед Али-пашу у Скадар, повјеравајући му гушење побуне у Краснићима, уписивање Албанаца у низам и разоружање у случају одупирања. Подозривост према Малисорима који се због ове намјере турских власти склонили у своје планине, појачала се након неуспјешног похода Мирдита на Скадар. Иако се буна у Краснићима стишала без већих посљедица, књаз Никола је сматрао успјехом већ саму околност да је турска влада продубила неповјерење према поменутиим сјеверноалбанским племенима. Уосталом, како услови за општи устанак још нису били сазрели, књаз је отпор Краснића и Мирдита каналисао смјером сопствених политичких амбиција.

Даљем повјерењу између Црне Горе и албанских племена склоних сарадњи допринио је и рад утицајног првака Куча, Марка Миљанова Поповића, уваженог од свих албанских племена због личног јунаштва, чојства и правдољубивости. На захтјев првака Кастрата, Истинића, Гаша и Бериша, Миљанов је, према књажевом одобрењу, једно вријеме боравио међу Краснићима и повјерену мисију успјешно извршио.

Догађаји у Подгорици поводом убиства утицајног подгоричког првака Јуса Мучина Крњића 1874. године и покољ извршен из освете над Црногорцима који су се тога дана затекли у Подгорици, довели су црногорско-турске антагонизме до руба суздржљивости и отворених

⁴ *Мемоари*, стр. 168-169; Д. Богдановић, *Књижа о Косову*, Београд 1985, стр. 145.

⁵ Исто, стр. 170.

пријетњи ратом. Због тога се овај догађај, не без разлога, сматра уводом у отварање *источне кризе*. Међународно посредовање у вези са судским процесом до којег је дошло након овог инцидента разоткрило је немоћ Турске да у спору са Црном Гором игнорише пресуду над починиоцима подгоричког покоља. Пристанак Порте на извршење пресуде вјешањем двојице осуђеника у Скадру, овако је коментарисан: "Дођоше кијаметски дани. Вјешају се Турци за Влахе. Тога још није било. Султан се у Стамбол покаурио."⁶

Расплет овог спора штампа у Бечу и Будимпешти је прокоментарисала слутећи нове, знатно веће и неизбјежне сукобе између Турске и Црне Горе. Наглашавало се: "Само је отклоњена опасност да рат не букне исти час, а рат ће бити исто утолико извјеснији и у већем обиму, што овом моралном победом Црне Горе, не само оџа, него и хришћани у Турској, добијају снаге и поуздања, а неуређени односи између њих то ће ускорити."⁷

Током прве половине 1875. године устанак у Херцеговини био је извјесност која се узалудно одлагала дипломатским путем. Ангажованост Црне Горе и Србије на страни босанско-херцеговачких устаника и настојање европске дипломатије да догађаје каналишу смјером сопствених интереса, продубили су могућност сукоба Црне Горе и Србије с Турском.

С првим успјесима херцеговачких устаника током љета 1875. отпочели су васојевићки устаници рушење турских караула у Полимљу.⁸ Пратећи ова збивања Марко Миљанов је припремао Куче за опсаду добро утврђеног Медуна и поручивао књазу да су Краснићи и Груде спремни да се одметну и ратују против Турске.⁹

Током друге половине 1875. године устаничко расположење по рубним просторима Црне Горе било је у пуном замаху. Из Скадра су поводом догађаја који су се очекивали ширене гласине о нападима Црногораца који пријете да "упадну у Арбанију". Турска влада је стога упутила нове контингенте низама морем преко Медове за Скадар, одакле су као појачање слати Подгорици, Спужу, Медуну и Жабљаку. С друге стране, појачаван је гарнизон у Беранама и прикупљане снаге код Плава и Гусиња, дуж Таре, Лима и око Подгорице.¹⁰

Крајем 1875. године, у вријеме кризе устанка у Херцеговини, разматрана је могућност да се побуном Мирдита, Груда, Хота и Краснића усталаса "цио предјел до српске границе" и тиме прошири фронт побуне.¹¹ Да би то предухитрила, турска влада је вратила из Цариграда младог Пренк Биб Доду, именовала га за кајмакама Мирдита и дала му титулу паше, надајући се да ће тиме утицати на њихово суздржавање. Ипак,

⁶ Мемоари, стр. 149.

⁷ Исто, стр. 150.

⁸ Гавро Вуковић, *Херцеговачки и Васојевићки устаници 1875-1876*, Сарајево 1925, стр. 53.

⁹ Исто, стр. 105-106.

¹⁰ Исто.

¹¹ Исто, стр. 141.

пажљиво је праћено његово држање по повратку у Скадар због веза које је са Цетињем успоставио његов стриц Кола и због појачаног интересовања аустроугарских и италијанских агената. Како је првих мјесеци 1876. године устанак у Мирдителији изазвао шире интересовање у дипломатским круговима, долазак Пренк Биб Доде у Ороши, центар Мирдителије, праћен је очекивањима која су наговјештавала борбу за стицање аутономије. У томе су предњачили Албанци католици. Иако су ове догађаје емисари са Цетиња пратили одржавањем веза са колебљивим мирдитским прваком, овај устанак није испунио црногорска очекивања. Неодлучан и неповјерљив према свима, Пренк је својим држањем више спутавао него подстицао устаничка расположења код Мирдита и у Дукађину. Аустроугарски и италијански агенти за вријеме овог устанка процјењивали су учинке сопствене "католичке" акције међу сјеверноалбанским племенима.¹² А када је турским агентима пошло за руком да уђу у траг "тајним" преговорима између Ороша, Цетиња и Београда, ова "сарадња" је прекинута.

Може се рећи да је дипломатска ангажованост великих сила, у првом реду Аустро-Угарске и Енглеске, знатно допринијела спутавању ове сарадње, управо пред закључење политичке и војне конвенције Црне Горе и Србије за рат против Турске.

II

Устанак у Босни и Херцеговини подстакао је напоре Црне Горе и Србије да обједињеним снагама што прије крену у рат против Турске. У том циљу ажурирани су преговори о склапању Тајног уговора о савезу Србије и Црне Горе и Тајне војне конвенције, којима су регулисана питања разграничења интересних сфера, војно-политичке сарадње и узајамне помоћи. Поменуте конвенције потписане су у Венецији 9. јуна 1876.¹³

У члану 5 војне конвенције, поред осталог се напомиње: "Да Црној Гори припада да спречава, по могућству, комуникације које везују Јадранско море са Скадром и да дејствује да Арнаути пресијецају комуникације од Монастира (Битоља) преко Елбасана и Љеша Скадру".¹⁴ Предвиђало се да ће једним дијелом "сила турска бити управљена на Црну Гору" долином Дрима, те је стога простор сјеверне Албаније сматран стратегијски веома важним.

Прикупљање турске војске "у Старој Србији и Арбанији" убрзало је ратне припреме Турске прије објаве рата од стране Србије и Црне Горе 30. јуна 1876. Прекид комуникација са Црном Гором и нас-

¹² Више о томе: Verner Stulli, *Албанско питање 1878-1882*, Загреб 1959; у *Historië Shqiperise, Tiranë* 1965. констатује се у вези са овим устанком: "Беч је настојао да држи на узди покрет Арнаута, који би могао да створи по њега опасне компликације"; Д. Богдановић, н. д., стр. 145.

¹³ *Мемоари*, стр. 215-223; *Историја српског народа*, V/1, Београд 1994, стр. 443.

¹⁴ Исто, стр. 220.

тојање да што већи број Албанаца укључе у редовну турску војску (низам) указивали су на значај албанског фронта у рату са Црном Гором.

Црногорска очекивања да ће придобити Хоте, Груде и Кастрате у овом рату показала су се нереалним; једино је традиционално опирање ступању у низам и борба за очување племенских самоуправа донекле спутавала њихово ангажовање. Учешће поменутих малесијских племена, као и других у простору сјеверне и средње Албаније, свело се углавном на борбеност својствену башибозуку и сталну заступљеност у низаму у бројним сукобима већих и мањих размјера на овом ратишту.

Хронолошки преглед ратних збивања на овом тзв. јужном фронту, гдје се поступно са дефанзивног прелазило на офанзивно ратовање, управо доказује да је бројчано учешће Албанаца у рату Црне Горе против Турске од 1876. до 1878. створило потпуно нову политичку ситуацију и продубило раније антагонизме.

Црногорска војска на овом фронту бројала је око 9000 бораца распоређених на три сектора. На сјеверном дијелу са 2000 војника командовао је васојевићки војвода Миљан Вуков. Већина батаљона ове војске, која је према ратном плану добила задатак да пружа помоћ и заштиту Васојевићима и Кучима, била је распоређена на ријеци Ситници према Подгорици и Црмници. Главнини војске на овом фронту прикључио се одред од 1500 Куча и Братоножића којим је командовао војвода Марко Миљанов. На простору Црмнице до Сутормана дјеловао је црмнички одред састављен од 900 бораца и 250 добровољаца под командом Машана Ђуровића.¹⁵

У ишчекивању сукоба са турском војском чињени су покушаји нове сарадње са Мирдитима, али су таква очекивања након њиховог неуспјелог устанка била нереална, колико због немоћи Црне Горе да их материјално придобије толико и због њихове несклоности да се поново упусте у сукобе са царском војском. И док је главнина црногорске војске ступала у окршаје са Турцима у Херцеговини, у Скадру се приступање Куча црногорској војсци сматрало разлогом за предузимање првог похода већ 10. јула, у којем је поред редовне турске војске учествовало 500 Албанаца из Хота, Груда, Кастрата и Скадра.¹⁶ У помоћ овим снагама упућеним на Куче ишла је и колона турске војске из Бара у којој је било "3000 низама, 900 редифа и око 2100 Арбанаса". Овај поход, с циљем пустошења Куча, завршио се потпуним турским неуспјехом.¹⁷ И други поход на Куче 15-16. јула одбијен је уз знатне турске губитке. У трећем походу, 28. јула, управо када је црногорска војска у Херцеговини нанијела велики пораз турским снагама на Вучјем долу, одбрањени су Кучи и опсједнут је добро утврђени Медун.¹⁸ Овим је ојачан побједнички морал црногорске војске на јужном фронту.

¹⁵ С. Гопчевић, *Црногорско-турски рат 1876-1878*, Београд 1963, стр. 101-102; М. Мијушковић, *Велике црногорске бишке, Вучји до - Фундина*, Подгорица 1977, стр. 287-289; Раде Туrow Пламенац, *Мемоари*, Подгорица 1997, стр. 115, 116.

¹⁶ С. Гопчевић, н. д. стр. 106.

¹⁷ Исто.

¹⁸ Исто, 111, 114.

Припремајући овај посљедњи напад на Куче, заповједник турске војске Ахмед Хамди-паша покушао је придобити Мирдите обећавајући им да ће довести из Цариграда Пренк Биб Доду. Надао се да ће на тај начин придобити и друга албанска племена у Дукађину, Мату, Дибри, Ксели и Љешкој жупи за рат против Црне Горе. Међутим, неповјерљиви Мирдита су остали неодлучни и њихово ангажовање у овом турском походу је изостало. Посљедица овог пораза била је ступање 700 Албанаца католика из Орахова и Затријепча у црногорску војску 29. јула 1876.¹⁹

Одбраном Крњица и Сеоца, као и у успјешним борбама на Суторману и Бијелој скали током јула 1876. Црмнички одред је успјешно извршио све добијене тактичко-оперативне задатке у спречавању турских напада из правца Бара и Скадра.²⁰

Да би прекинула овај ланац неуспјеха, турска влада је положај главнокомандујућег турске војске из Албаније повјерила муширу Махмут-паши који је већ почетком јула са 20 батаљона низама, у којима је било и око 5.000 Арбанаса, отпочео припреме за нови поход на Куче. Са снагама из Подгорице организованим у три правца наступања: десни - Подгорица - Диноша - Дечић, средњи - Подгорица - Какарицка гора - Фундина - Медун и лијеви - Подгорица - Дољани - Сјеница - Болек, очекивао је помоћ из Плава и Гусиња, како би извршио потпуно опкољавање црногорске војске. Помоћ из Плава и Гусиња онемогућио је васојевићки одред под командом Миљана Вукова. У главном судару црногорске и турске војске на Фундини 14. августа 1876. седам батаљона црногорске војске, којом су командовали Илија Пламенац и Марко Миљанов, нанијели су Махмут-пашиној војсци најтежи пораз у овом рату. Турски губици се, и поред различитих процјена од 6 до 9 хиљада (у шта се рачуна преко 2.000 Албанаца), сматрају с разлогом прекретницом на овом ратишту.²¹ Послије овог пораза опасност од црногорског надирења нарочито се осјетила у Скадру гдје се страховало од непоузданих Малисора и повратника са бојишта који су ширили гласине о овом великом турском слому.

У борбама које је Васојевићки одред водио са турско-арбанашким посадама из Берана, Пећи, Плава и Гусиња на Шекулару и код Доње Ржанице (20. јула), у Полимљу (13. и 14. августа) и код села Буче (1. септембра), успјешно су извршени сви повјерени тактичко-одбрамбени задаци и заузете двије преостале турске карауле на територији Васојевића. Ови успјеси били су од пресудног значаја за повољан исход битке на Фундини.²²

Крајем августа у Скадар је стигао нови заповједник турске војске из Албаније, Дервиш-паша. У штабу је држао Пренк Биб Доду и

¹⁹ С. Голчевић, н. д. стр. 114; М. Мијушковић, н. д. стр. 303-304.

²⁰ М. Мијушковић, н. д. стр. 383-384.

²¹ С. Голчевић, н. д. стр. 122-123; М. Мијушковић, н. д. стр. 334-336; *Историја српског народа*, V/1, Београд 1994, стр. 444.

²² М. Мијушковић, н. д. стр. 389-396.

његовим изручењем наставио да уцјењује Мирдите, све несклоније рату против Црногораца. Због четири узастопна пораза турске војске у Кучима, Дервиш-паша је преузмјерио операције у долину Зете и Мораче. Са знатно премоћнијим снагама 2. и 3. септембра кренуле су турске колоне из Подгорице долином Мораче у у правцу Мартинића, ка Карарицкој гори и Фундини, у правцу Малог и Вељег брда и од Подгорице преко Пипера и Спужа долином Зете у правцу Даниловграда.²³ У овом офанзивном наступању јединице турског низма, потпомагане башибозуком, доживјеле су нове поразе и знатне губитке на Тријепчу 6. септембра и Расиној главици 14. септембра 1876.²⁴ И у новим ападима на Мартиниће 12. и код Новог Села 14. октобра у изворима је забиљежено учешће око 1000 Албанаца међу којима није било Мирдита, јер је Пренк упорно одбијао понуде Дервиш-паше.²⁵ Послије ових неуспјеха услиједило је повлачење Дервиш-пашиних снага ка Подгорици, а у противнападу црногорске трупе су заузеле дуго опсиједани Медун 20. октобра. Међу 500 заробљеника послатих на Цетиње било је и Арбанаса које је књаз Никола одмах пустио на слободу. Тиме су биле завршене потпуним неуспјехом турске операције у долини Зете у септембру и октобру 1876. Страхујући од нових противудара, Дервиш-паша је почео повлачење својих трупа ка Скадру.²⁶ Припреме за опсаду Подгорице прекинуло је примирје 1. новембра 1876.²⁷

III

Послије пораза српске војске код Ђуниса 29. октобра 1876, услиједио је ултимативни захтјев Русије да Турска прекине даље војне операције против Србије. Тако је под притиском спољног фактора дошло до закључења мира који се односио на Србију и Црну Гору.

Међународно посредовање представника великих сила у Цариграду од новембра 1876. до половине јануара 1877. завршило се безуспјешним покушајима да се Турска обавезе на прихватање захтјева у погледу Србије и Црне Горе.²⁸ Како је даља судбина ових преговора препуштена зараћеним странама, Турска је наметнула Србији потписивање Уговора о миру 28. фебруара 1877, а како није била вољна да прихвати ратом постигнути status quo са Црном Гором, преговори су прекинути 16. априла. Уласком Русије у рат 24. априла настављене су црногорско-турске ратне операције на сјеверном и јужном фронту.

На почетку друге фазе овог рата црногорска војска је држала све заузете положаје. Од укупно 16 батаљона на јужном фронту, 6 је

²³ М. Мијушковић, н. д., стр. 397, 401, 404.

²⁴ Исто, стр. 404, 418.

²⁵ С. Гопчевић, стр. 139.

²⁶ М. Мијушковић, н. д. стр. 430, 431, 433; *Мемоари војводе Гавра Вуковића, Рај Црне Горе с Турском 1876*, Цетиње 1929, стр. 46.

²⁷ *Историја српског народа*, стр. 444; Г. Вуковић, *Мемоари*, стр. 30.

²⁸ *Историја српског народа*, стр. 444.

било стационирано на простору Даниловграда, 4 код Мартинића и Стијене Пиперске, а осталих 6 батаљона на крилним позицијама овог фронта око Медуна, у Кучима и у Црмници. На сјеверном фронту главнину војске чиниле су снаге стациониране у Дуги ради спрјечавања турских напада према Херцеговини и Црној Гори.

Турска врховна команда је одлучила да прије продора руских трупа преко Дунава, опсежним војним операцијама из правца Мостара, Подгорице и од Берана, присили Црну Гору на тражење мира и поништавање ратних успјеха из 1876. У тој намјери Сулејман-паша је кренуо са 28.000 војника са мостарског правца у сусрет снагама Али Саиб-паше који је са 15.000 војника кренуо из Подгорице, очекујући да и Мехмед Али-паша из Берана са истим снагама и око 5.000 Арнаута продре долином Мораче ка Даниловграду и простору Бјелопавлића гдје се очекивало планирано офанзивно садејство турских снага. У борбама на Планиници, Острогу, у Бјелопавлићима, Мартинићима и код Јеловице сузбијани су турски напади, а поновни поход Али Саиб-паше половином јуна завршио се знатним губицима у борбама на Расиној главици и код манастира Ждребаоник. Међу погинулима највише је било Арбанаса из Хота и Кастрата.²⁹ Поразом снага Мехмед-паше пред манастиром Морачом 23. јуна пропао је покушај планираног садејства са снагама Сулејман и Саиб-паше пораженим код Косовог Луга 26. јуна 1877.³⁰

Вијест да је руска војска прешла Дунав и позив Сулејман-паши да са преосталом војском крене на ратиште у Бугарској, охрабрио је црногорску војску која је убрзала операције на сјеверном ратишту и последије опсаде Никшића, који је предат 8. септембра, пут за освајање мањих тврђава у Херцеговини био је отворен. Међутим, последије заузимања Билеће и упозорења од аустроугарског представника Темела да ће даље црногорско ратовање у Херцеговини бити узалудно, књаз Никола је тежиште ратних операција преусмјерио на јужни фронт и приморски појас.³¹ Био је, заправо, принуђен да даље ратовање "ограничи на Зету и Скадарску Арбанију".³²

Када се очекивао напад на Спуж и Подгорицу, црногорска војска се, након успјешног маневрисања, сручила преко Сутормана и кренула у опсаду Бара, запосиједањем обалског појаса од аустроугарске границе код Спича до Бојане. Последије упорног бомбардовања посада утврђеног Бара се предала 9. јануара 1878, а затим је освајајући утврђене позиције (Спич, Хај-Нехај, Голо брдо и друге) ушла у Улцињ 19. јануара. Тиме се простор приморја и Крајине нашао под контролом црногорске војске. Очекивао се поход на Скадар. За вријеме барске операције поново су обновљене везе са Мирдитима и размотрена мо-

²⁹ *Мемоари*, стр. 446, 448, 451.

³⁰ Исто, стр. 455.

³¹ Вилиам Ц. Стилман, *Херцеговачки устјанак и црногорско-йурски рат 1876-1878*, Београд 1997, стр. 157, 159.

³² *Мемоари*, стр. 473.

гућност заједничког напада на Скадар. Марко Миљанов је намјеравао обједињеним снагама извршити препад, али је отпор Кастрата и већег дијела Хота учинио крај овим очекивањима.³³ Мирдитски првак Пренк Биб Дода се упркос датим обећањима књазу Николи још једном поколебао и од планираног споразума није било ништа. Несклон да се стави под команду заповједника црногорске војске, Пренк се, првенствено под утицајем британског конзула у Скадру Грина, вјешто извукао и из ове авантуре са Црном Гором. Послије више случајева бјекства једног дијела ангажованих Хота и Кастрата, Марко Миљанов је пустио из свог одреда све Арбанасе и вратио се на Медун.³⁴

Поступно напредовање црногорске војске уз десну обалу Бојане и освајање турских позиција на Скадарском језеру, Лесендра и Грможура, крајем јануара 1878, омогућило је све јаче нападе црногорске војске на утврђену Подгорицу. Очекивало се освајање Тарабоша, позиције са које се могла пружити снажна подршка војсци приликом напада на Скадар. Међутим, таква размишљања и планове преухитрила је вијест о закључењу примирја у Једрену 31. јануара 1878. године. Рат је заустављен управо у вријеме црногорске опсаде Подгорице и очекивања да се изведе планирани поход на Скадар. Тиме је ово успјешно црногорско ратовање било окончано.

IV

Црногорско-турско ратовање на јужној граници продубило је сукобе са сјеверноалбанским племенима у читавом граничном појасу од Улциња до Плава и Гусиња у горњем Полимљу. Остајући у снажној политичкој агитацији подстакнутој одлукама Санстефанског уговора од 3. марта 1878. и у вријеме Берлинског конгреса (13. јун - 13. јул 1878), Албанци са овог подручја, учешћем у одбрани турских територија додијелених Црној Гори, посебно у одбрани Плава и Гусиња, преузели су улогу посљедњих чувара отоманског царства на Балкану. Подстицани од Порте и суревњивих европских сила (посебно Аустро-Угарске), које су територијално ширење Црне Горе схватиле као продужену руку руског панславизма, прваци сјеверноалбанских племена формулисали су своје политичке циљеве у тзв. Скадарском меморандуму од 13. јуна, повјеравајући британском представнику на Конгресу у Берлину лорду Биконсфелду да заступа њихове интересе. Упоредо с тим слиједили су програм и циљеве лиге формиране 10. јула у Призрену за одбрану територија скадарског и косовског вилајета које су током овог рата заузеле војске Црне Горе и Србије.

³³ С. Гопчевић, н. д. стр. 319.

³⁴ Исто, стр. 321.

Dorde BOROZAN

MONTENEGRO AND THE ALBANS IN THE EASTERN CRISIS
Summary

The Turco-Montenegrin differences preceding the Eastern Crisis and the war lasting from 1875 to 1878, deepened the existing antagonism between Montenegro and Albania, and disrupted the ties established by those north-Albanian tribes whose headmen thought cooperation with Montenegro might prove useful in the new circumstances. In the course of the Turco-Montenegrin war the Albanians were forced into full military engagement and extreme sacrifices of Ottoman territory, thereby preventing the Montenegrins from returning to the parts of northern Albania which had been theirs in medieval times. Their defense of the territory that had been seized during the centuries-long Turkish dominion showed that the Albanians held the key to the defense of the Ottoman Empire in the region of Skadar and Kosovo.

